

CEATL – Retningslinjer for rimelige oversettelseskontrakter

De følgende retningslinjene, som bygger på “Heksalogen” CEATL vedtok i 2011, er ment som et verktøy for å etablere god skikk og bruk på feltet litterær oversettelse. Slik god skikk og bruk vil komme alle i forlagsbransjen (oversettere, forleggere, originalforfattere) til gode ved å høyne kvaliteten på litterære oversettelser. For å oppnå dette er det avgjørende å skape rimelige betingelser, balanserte forhold og gode materielle og ideelle arbeidsforhold for oversetterne.

Merk: Det er svært viktig at det inngås kontrakt mellom oversetter og forlaget før oversetteren går i gang med arbeidet. En slik kontrakt bør være:

- a) skriftlig
- b) basert på «typiske» kontrakter der dette finnes¹ og/eller på normalkontrakter som er fremforhandlet mellom oversetter- og forleggerforeninger, ettersom reglene som ligger til grunn for disse kontraktene, sikrer begge parters grunnleggende rettigheter og begrenser skjevheter i det kontraktsmessige maktforholdet mellom dem
- c) inngått etter forhandlinger i god tro for å oppfylle partenes spesifikke behov i hvert enkelt tilfelle.

1) Overdragelse av rettigheter, forlagets plikter

Lisensiering eller overdragelse av rettigheter skal begrenses til et bestemt opplag og/eller begrenses i tid. Dersom en oversetter ikke mottar royalties, skal rettighetsoverdragelsen ha kortere varighet.

* Rettighetene som overdras, og betingelsene for slik overdragelse, skal være gjenstand for forhandlinger. Kontrakten skal ikke kreve summarisk overdragelse av alle rettigheter, og omfanget av overdragelsen skal beskrives i detalj (hver av de overdratte rettighetene skal angis i kontrakten). Videre skal kontrakten ikke omfatte overdragelse av retten til å utnytte verket ved hjelp av teknologi som ennå ikke finnes, eller fremtidige rettigheter som senere kan komme til å bli gitt ved lov.

* Som generell regel bør overdragelsen av retten til å utnytte oversettelsen være underlagt samme begrensninger og varighet som de rettighetene forlaget har fått overdratt til å utnytte originalverket. Den maksimale varigheten bør uansett ikke overstige ti år. Kontrakten bør inneholde en tilbakefallsbestemmelse, for eksempel: «Dersom rettighetene til verket på et tidspunkt skulle gå tilbake til forfatteren, skal rettighetene til oversettelsen samtidig automatisk gå tilbake til oversetteren.»

* Forlaget har plikt til å utgi verket innen en bestemt tidsperiode, for eksempel: «*Forlaget skal gi ut oversettelsen innen den tid som er fastsatt i kontrakten, og senest to år etter at manuskriptet er levert.*» (Heksalogen, punkt 4)

2) Ideelle rettigheter

Bernkonvensjonen gir opphavere umistelige ideelle rettigheter. De viktigste av disse er rett til navngivelse og vern mot krenkende bruk:

Rett til navngivelse:

Retten til å bli anerkjent som opphaver til eget verk: «*Som opphaver til oversettelsen skal oversetteren navngis overalt hvor den originære opphaveren er navngitt.*» (Heksalogen, punkt 6).

Dersom et forlag overdrar retten til oversettelsen, er den som får retten overdratt forpliktet til å navngi oversetteren på samme måte som det opprinnelige forlaget.

---

¹ I land som anvender det kontinentaleuropeiske rettssystemet, er en «typisk kontrakt» eller «standardisert kontrakt» en kontrakt som i innhold og form er regulert ved lov, og som gis et spesielt navn, f.eks. «contrat d'édition».

Vern mot krenkende bruk:

Kontrakten skal respektere oversetterens vern mot krenkende bruk slik at det ikke gjøres noen endringer uten at oversetteren er klar over det og godkjenner det. Oversetteren har rett til å motsette seg eventuell forvrengning, fordreining eller annen endring av verket som kan skade verket eller oversetterens profesjonelle omdømme. Oversetterens vern mot krenkende bruk kan ivaretas med en bestemmelse som for eksempel sier at «forlaget kan ikke endre oversettelsen uten oversetterens samtykke». Kontrakten bør derfor inneholde bestemmelser om en redigerings- og korrekturprosess som respekterer oversetterens juridiske rett til å bli informert om og kunne godkjenne eventuell endring av oversettelsen.

Oversetteren bør få den endelige teksten til godkjenning fra forlaget før utgivelse og vurdere eventuelle endringer som er gjort i god tro, noe som vil fremme en redigeringsprosess som er preget av samarbeid.

Dersom teksten krever faglig granskning, der en fagperson kan gjøre relevante endringer og/eller tilføyelser, skal kontrakten inneholde bestemmelser som sikrer samarbeidet mellom oversetteren og denne fagpersonen som respekterer begges rolle og rettigheter som opphavere.

3) Vederlag

Vederlaget (grunnhonoraret pluss royalties) skal være gjenstand for forhandlinger, der det tas hensyn til alle relevante faktorer, herunder oversettelsens lengde og vanskelighetsgrad, oversetterens erfaring, hvorvidt oversettelsesprosjektet ble initiert av oversetteren, forventet salg av boken (gjelder bestselgere) osv.

* Grunnhonorar: «Honoraret for det bestilte arbeidet skal være rettferdig og gjøre det mulig for oversetteren å ha et anstendig utkomme og kunne produsere en oversettelse av god litterær kvalitet.» (Heksalogen, punkt 2)

Selv om kontrakten åpner for høyere betaling dersom forlaget mottar støtte, skal den sikre et rimelig honorar selv om støtten ikke blir innvilget

* Royalties og sekundærbruk: «Oversetteren skal ha en rimelig andel av fortjenesten fra utnyttelsen av verket, uansett form, fra og med første eksemplar.» (Heksalogen, punkt 5)

Som opphaver til oversettelsen er det rimelig at oversetteren får en forholdsmessig andel av salget av boken. Royalties bør betales fra starten av eller etter at grunnhonoraret, dersom det anses som et forskudd, er opptjent (eller etter at et bestemt antall eksemplarer av oversettelsen er solgt). Dersom kontrakten derimot fastsetter et grunnhonorar uten royalties, skal det betales tilleggshonorar dersom salget når et avtalt nivå.

Oversetteren skal også ha en andel av fortjenesten som kommer fra sekundærutnyttelse, så som e-bøker, lydbøker, bokklubber osv.

* Betalingsbetingelser: «Ved kontraktsinngåelse skal oversetteren ha et forskudd på minst én tredel av honoraret.» (Heksalogen, punkt 6). Resten skal betales innen 60 dager etter at oversettelsen er levert. Kontrakter som fastsetter at siste del av grunnhonoraret skal utbetales ved utgivelse, er ikke akseptable. Utbetaling av siste del av grunnhonoraret skal være direkte knyttet til ferdigstilling eller aksept av oversettelsen.

Dersom den siste delutbetalingen avhenger av at oversettelsen blir akseptert (se punkt 5 under), skal slik aksept gis senest én måned etter at oversettelsen er levert.

* Oversetteren skal ikke bes om å utføre gratis ekstraarbeid

Dersom det forventes at oversetteren skal utføre annet arbeid enn oversettelse (f.eks. foreta ekstra research, skrive innledning, ordliste eller indeks), skal slikt arbeid spesifiseres tydelig, og det skal betales et eget honorar for dette. Oversetteren skal også motta et tilleggshonorar dersom han eller hun må utføre uforutsett tilleggsarbeid.

* Ingen utnyttelse av verket uten vederlag

Noen ganger fastsetter kontraktsbestemmelser mange former for utnyttelse av hele eller deler av oversettelsen uten vederlag til oversetteren, der slik utnyttelse tar sikte på å fremme ikke bare oversettelsen og oversetteren, men også «forlagsvirksomheten». En slik vag definisjon er ikke akseptabel.

4) Avregning

Forlaget skal informere oversetteren om all bruk av oversetterens verk gjennom detaljerte, transparente og regelmessige (minst årlige) royaltyoppgaver, som angitt i en avregningsbestemmelse i kontrakten. Utenom å spesifisere royalties bør denne plikten også gjelde når oversettere ikke mottar royalties, da de har rett til å bli informert om hvordan oversettelsen er utnyttet og hvilke inntekter den genererer.

5) Aksept av oversettelsen

En oversettelse er vanligvis et bestillingsverk, og en av forlagets primære oppgaver er å forvise seg om oversetterens kompetanse før en oversettelse bestilles (dvs. ved å lese andre oversettelser gjort av oversetteren, eller ved å bestille en prøveoversettelse av noen få sider). Av den grunn skal forlaget ikke kunne forkaste en oversettelse dersom oversetteren har oppfylt sine forpliktelser og levert oversettelsen i henhold til bestillingen (som er i samsvar med de avtalte spesifikasjonene og i stil og kvalitet tilsvarer en prøve som forlaget allerede har sett). Kontrakter skal ikke åpne for at forlaget kan refusere oversettelsen vilkårlig fordi forlaget gjorde en feil ved å velge å oversette boken, eller fordi forholdene har endret seg.

Forlaget og oversetteren skal avtale en tidsplan som sikrer at det er mulig å levere en profesjonell oversettelse. Forlaget og oversetteren har et felles ansvar for ikke å foreslå eller akseptere en oversettelse dersom den avsatte tiden er for kort til å levere kvalitetsarbeid. Et annet viktig poeng, som er spesielt relevant for litterær oversettelse, er at oversetteren ikke bør bli bedt om å delivere oversettelsen for å fremskynde den redaksjonelle prosessen. Først etter å ha oversatt hele verket kan oversetteren gi teksten en endelig form, som er gjennomført og har en enhetlig stil. Dersom oversetteren blir bedt om å levere en oversettelse i flere deler, eller dersom forlaget, etter å ha inngått kontrakten, ber oversetteren om å forsere fristen, har forlaget ikke rett til å refusere oversettelsen på grunn av problemer som skyldes at det ikke er tilstrekkelig tid til å gjøre arbeidet.

Der kontrakten åpner for å forkaste oversettelsen av «kvalitetsmessige årsaker» (noe som må underbygges med saklige argumenter), skal det i det minste gis anledning til en revideringsprosess og/eller forliksprosedyrer, og oversetteren skal aldri bli bedt om å betale tilbake honoraret som ble utbetalt ved kontraktsinngåelsen. Videre skal kontrakten fastsette en bestemt og rimelig periode for å akseptere oversettelsen (f.eks. 30 dager), og angi at dersom oversetteren ikke mottar en skriftlig og dokumentert refusjon fra forlaget i løpet av denne perioden, skal oversettelsen anses som akseptert.

6) Garantier overfor forlaget

Oversettere bør aldri bli bedt om å garantere at verket ikke inneholder injurierende eller krenkende ting, eller at det ikke er i strid med lovverk eller rett til personvern eller identitetsvern. Det eneste ansvaret en oversetter har når det gjelder bokens innhold, er å garantere at han/hun har gjort oversettelsen selv, og at den helt og holdent er original og ikke krenker noen andres immaterielle rettigheter. Oversetteren kan imidlertid garantere overfor forlaget at han/hun ikke vil tilføre oversettelsen innhold av støtende eller injurierende karakter som ikke fantes i originalverket, og til gjengjeld for denne garantien skal forlaget holde oversetteren skadesløs for alle søksmål som rettes mot dem eller som de pådrar seg fordi oversettelsen inneholder noe som er støtende eller injurierende.

Det er viktig å følge disse retningslinjene, men det er kanskje ikke tilstrekkelig. Oversetteren må alltid være årvåken og påse at kontrakten som skal inngås, er en rimelig avtale mellom forlaget og oversetteren.

! Særskilt merknad om «work made for hire»-kontrakter

Forlag som er basert i USA, eller europeiske forlag som ønsker å «importere» utenlandske kontraktmodeller som de anser for å være gunstigere for dem, kan bli fristet til å foreslå «work made for hire»-kontrakter for oversettere.

Amerikansk opphavsrett sier at dersom et verk er «made for hire», vil den (fysiske eller juridiske) personen som verket er frembragt for, og ikke den faktiske skaperen, anses som den juridiske opphaveren og opprinnelige eieren av opphavsretten. I noen land kalles dette «corporate authorship». «Work made for hire»-kontrakter er i strid med prinsippene i Bernkonvensjonen og opphavsretten i de fleste (om ikke alle) europeiske land. Derfor bør disse blankt avvises, slik man også burde gjøre med enhver «importert» kontrakttype som ikke respekterer landets normer og lover.

«Work made for hire»-kontrakter

Forlag som er basert i USA, eller europeiske forlag som forsøker å «importere» utenlandske kontraktmodeller som de anser for å være gunstigere for dem, kan bli fristet til å foreslå «work made for hire»-kontrakter for oversettere.

Amerikansk opphavsrett sier at dersom et verk er «made for hire», vil den (fysiske eller juridiske) personen som verket er frembragt for, og ikke den faktiske skaperen, anses som den juridiske opphaveren og opprinnelige eieren av opphavsretten. I noen land kalles dette «corporate authorship».

Paragraf 101 i den amerikanske loven om opphavsrett (Copyright Act, tittel 17 i U.S. Code) definerer «work made for hire» som enten:

(1) et verk frembragt av en ansatt i et ansettelsesforhold, eller (2) **et verk som er spesialbestilt eller gitt i oppdrag for bruk** som et bidrag til et fellesverk, som del av en film eller annet audiovisuelt verk, **som en oversettelse**, som et tilleggsverk, som en sammenstilling, som læretekst, som en prøve, som svarmaterieell til en prøve, eller som et atlas, **dersom partene uttrykkelig avtaler i et skriftlig dokument de har undertegnet at verket skal anses som «work made for hire».**

I «work made for hire»-kontrakter har oversetterne ingen rettigheter til verket sitt (de blir overhodet ikke betraktet som verkets opphaver).

Dette skiller seg fra bestemmelsene enkelte europeiske land har, som sier at for verk som er frembragt av en medarbeider i ansettelsesforhold, tilhører de økonomiske rettighetene arbeidsgiveren, eller tilsvarende bestemmelser, fordi: 1) medarbeiderne alltid blir anerkjent som de faktiske opphavere og beholder sine ideelle rettigheter, og 2) slike bestemmelser ikke gjelder frilansere.

«Work made for hire»-kontrakter er i strid med prinsippene i Bernkonvensjonen og opphavsretten i de fleste (om ikke alle) europeiske land. Derfor bør disse blankt avvises slik man også burde gjøre med enhver «importert» kontrakttype som ikke respekterer landets normer og lover.

Et eksempel på en «work made for hire»-kontrakt for oversettelse, er Babelcubes normalkontrakt, hvor det heter:

11) Eiendomsrett. Med forbehold for ovennevnte produksjonsrettigheter og distribusjonsrettigheter for den oversatte boken som rettighetshaveren [«rettighetshaver» = opphaver til originalteksten] har gitt til Babelcube, skal rettighetshaveren beholde alle rettigheter, eiendomsrett og interesser **i og til boken og den oversatte boken**, inklusiv opphavsretten til boken og **opphavsretten til den oversatte boken**. **Oversetteren samtykker i at den oversatte boken er et «work made for hire» i den grad dette er tillatt etter gjeldende lov, der alle opphavsretter til den oversatte boken eies av rettighetshaveren. I den grad den oversatte boken ikke oppfyller kravene for å være «work made for hire» etter gjeldende lov, overdrar oversetteren, til rettighetshaveren, alle rettigheter, eiendomsrett og interesser og alle immaterielle rettigheter oversetteren måtte ha i og til den oversatte boken, herunder blant annet all opphavsrett eller alle rettigheter som opphaver (inklusive ideelle rettigheter) til den oversatte boken.** Oversetteren samtykker i å undertegne alle dokumenter som med rimelighet måtte være nødvendige for å dokumentere rettighetshaverens eierforhold og rettigheter.